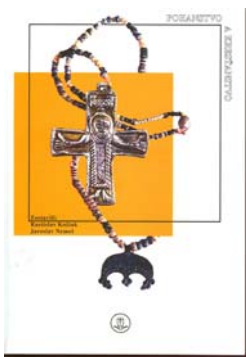

Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6. II. 2003 v Banskej Bystrici.

Eds. Rastislav Kožiak – Jaroslav Nemeš.
Bratislava: Chronos, 2004. 320 s.

ISBN 80-89027-12-1

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené. Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

PRO PRAEFATIONE

alebo niekoľko poznámok k výskumu cirkevných dejín

Rastislav Kožiak – Jaroslav Nemeš

Zborník príspevkov z konferencie „Pohanstvo a kresťanstvo - interkultúrny dialóg v dejinách“ nadväzuje na zborník z konferencie, ktorú sme spolu s kolegom Vincentom Múcskom a v spolupráci so Slovenskou historickou spoločnosťou a Poľským inštitútom v Bratislave organizovali v decembri roku 1999 pod názvom „Rehole a kláštory v stredoveku“.¹ Spoločným menovateľom oboch týchto podujatí je záujem o výskum cirkevných dejín, respektíve podpora rozvoju cirkevnej historiografie na Slovensku. Počas konferencie v roku 1999 sme zorganizovali aj okrúhly stôl venovaný perspektívam výskumu cirkevných dejín na Slovensku, ktorého sa zúčastnili i poľskí kolegovia z Katolíckej univerzity v Lubline. Účastníci diskusie často apelovali na potrebu „stretávať sa“ a vôbec začať definovať, čo sú cirkevné dejiny a ako ich skúmať. Zo zaujímavej diskusie vzišla požiadavka pravidelne organizovať vedecké konferencie, či kolokviá, ktoré by boli monotematicky zamerané na rôzne problémy z oblasti cirkevných dejín.

Pod vplyvom tejto diskusie sme sa s kolegami z Katedry histórie na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (Hanou Chorvátovou a Imrichom Nagyom) a z Katedry histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku (Marekom Babicom) rozhodli pokračovať a vo februári roku 2003 sme zorganizovali konferenciu venovanú interakciám pohanstva a kresťanstva v dejinách. Nevieme, či v poradí druhé stretnutie už znamená tradíciu, ak nie, tak je aspoň vyjadrením nášho záujmu založiť takúto tradíciu a organizovať v pravidelných trojročných intervaloch monotematicky zamerané konferencie z oblasti cirkevných dejín alebo v širšom chápaní dejín kresťanstva.

Takéto zameranie nie je samoúčelné a skôr ho chápeme ako dôsledok istého dopytu na trhu slovenskej vedy, ktorý sa objavil hlavne po roku 1989. Vedecká politika komunistického režimu pred rokom 1989 bola voči takto zameraným výskumom reštriktívna a v spoločenských vedách zámerne marginalizovala význam cirkvi i náboženskej kultúry. No najväčším handicapom vtedajšej vedeckej politiky, ktorého dôsledky, žiaľ, žneme dodnes, bolo zabránenie

¹ Zborník slovenských príspevkov vyšiel nakoniec v podobe syntetizačných textov k dejinám stredovekých reholí s chronologickým presahom do neskorej antiky a včasného novoveku. Rehole a kláštory v stredoveku. Ed. R. Kožiak, V. Múcska, Bratislava : Chronos, 2002. 212 s.

slobodnému prietoku výmeny vedeckých výskumov a vedeckej literatúry s tzv. „západnou“ vedou. Totiž pohľad na vývoj cirkevnej historiografie v demokratickom svete v druhej polovici 20. storočia poukazuje nielen na jej kvantitatívny vzrast, ale aj jej kvalitatívnu premenu.

Cirkevné dejiny sa stali rovnocennou špecializáciou v rámci historickej vedy a od roku 1950 našli svoje miesto aj v Medzinárodnom výbore historických vied v podobe Medzinárodnej komisie komparatívnych dejín cirkví.² Popri cirkevných inštitúciách vzniklo v tomto období aj množstvo necirkevných vedeckých a vzdelávacích inštitúcií, ktoré svoje výskumy zameriavajú výlučne na cirkevno-historickú a spoločensko-náboženskú problematiku. Spomínaný kvantitatívny vzrast najlepšie dokumentuje množstvo organizovaných špecializovaných konferencií, či vedeckých kolokvií, ako aj množstvo vydávaných odborných časopisov, zborníkových edícií, pramenných edícií, syntéz, encyklopédií a monografií. Žiaľ, väčšinu z nich by sme zbytočne hľadali v slovenských odborných knižniciach.

Za posledných tridsať rokov došlo aj k významnej kvalitatívnej zmene, dotýkajúcej sa predmetu cirkevno-historického výskumu, jeho metodiky a metodológie. Pokým v prvej polovici 20. storočia boli privilegované dejiny cirkvi, cirkevných inštitúcií a doktríny, smer niekedy označovaný ako inštitucionálne dejiny, v poslednej štvrtine minulého storočia, teda relatívne nedávno, sa sformoval nový výskumný smer, označovaný ako dejiny zbožnosti.³

V prvom prípade sú predmetom záujmu dejiny cirkvi ako inštitúcie, teda aj otázky cirkevnej organizácie, cirkevnej hierarchie a vzťahu cirkvi a štátu. V druhom prípade sú to zase dejiny náboženského cítenia (senzibility) a náboženských praktík, pričom ich hlavný prínos tkvie v obrátení pozornosti na život veriacich, náboženskú prax a náboženské mentality. Vznik tohto nového, dnes veľmi populárneho, prúdu je potrebné vnímať v širšom kontexte vtedajšieho vývoja historickej vedy, hlavne v súvislosti s presadením interdisciplinarít v spoločenských vedách. Prijatie metodiky „využívania skúseností, ktoré vyrástli v záhrade suseda“, umožnilo bádateľom vytýčiť nové predmety výskumu, rozšíriť priestor poznateľnosti reálneho sveta, ako aj lepšie zvládnuť určité technické postupy. Často zabúdame, že mnohé otázky, ktoré si vo svojom výskume dnes kládeme, by bez (predchádzajúcich) interdisciplinárnych korelácií nemohli byť nikdy sformulované.⁴

² KŁOCZOWSKI, J.: Historia chrześcijaństwa w obrębie nauk historycznych. In: Roczniki Humanistyczne, XLVI, 1998, zeszyt 2, s. 245.

³ ALIBERT, D. et al.: Chrétientés médiévales : VII-XI siècle. b.m. : Atlante, 1997, s. 23-24.

⁴ Syntetizačný pohľad na význam interdisciplinarít na príklade historického výskumu podáva LEPETIT, B.: Tézé o interdisciplinarité : Návrhy na praktické uplatnění interdisciplinarít v omezeném rozsahu. In: Český časopis historický, 90, 1992, s. 64-71. Problematike interdisciplinarít v spoločenských vedách bola venovaná diskusia v časopise Text – revue pre humanitné vedy 1/1993, s. 48-49; 1/1994, s. 105-108; 2/1994, s. 113-119; 3-4/1994, s. 148-152.

Pre výskum dejín kresťanstva sa stali nosnými hlavne interdisciplinárne korelácie histórie so sociológiou, sociálnou psychológiou, archeológiou, etnológiou, resp. kultúrnou antropológiou a pochopiteľne teológiou. Prínosom takto koncipovaného výskumu bol odklon od tradičného skúmania náboženstva ako izolovanej entity a jeho integrovanie do všeobjímajúceho celku kultúry, kde kultúra je chápaná skôr ako spôsob, akým spoločnosť ako celok vníma a prežíva svoj život. Len tak mohli vzniknúť nové alebo mohli byť inovované staršie oblasti výskumu, ako predstavy o smrti a záhrobí, funkcie svätcov, vizionárov, či prorokov v spoločnosti, náboženské minority, heretici, odpadlíci od viery, židia, každodenné praktiky náboženského života, liturgia a pastorácia v premenách času, fenomén pútí, či tak obľúbená duchovnosť. Samozrejme nie je možné obísť ani zásadný vplyv ekumenizmu, ktorý v historickej praxi priniesol zmenu optiky smerom k rešpektovaniu špecifik a hodnôt rôznych konfesíí.

Nebolo by však úplne správne stavať oba predstavené prúdy len do opozície, či vzájomnej izolácie. Pokým staršia historiografia naozaj preferovala dejiny cirkvi, prípadne ojedinele doplnené o exkurz do histórie náboženskej praxe, v posledných desaťročiach zaznamenávame trend, ktorý smeruje k vzájomnému „zmiešavaniu“ oboch skúmaných oblastí. Príkladom takejto vydarenej syntézy je aj medzinárodný projekt niekoľkozvážkovej edície dejín kresťanstva „Histoire du Christianisme“, vydávanej v priebehu 90. rokov minulého storočia, ktorý mal byť ukončený symbolicky v roku 2000.⁵

Projekt presadzoval nový model dejín kresťanstva, pre ktorý je dôležitý rozvoj nielen náboženských inštitúcií a doktrín, ale tiež život kresťanských spoločenstiev a vôbec previazanosť náboženstva s každodenným životom, kultúrou a politikou. Inšpiratívnosť tohto projektu, i v našom prostredí, spočíva taktiež v rešpektovaní ekumenického obrazu dejín kresťanstva v jeho všetkých prúdoch: katolíckom, východnom i protestantskom. Takýto model dejín kresťanstva nie je v historiografii úplne nový, ale je dosť podobný napríklad staršej koncepcii dejín kresťanskej kultúry, po ktorej tak „prorocky“ volal už v 50. rokoch 20. storočia jej hlavný propagátor, anglický historik, ovplyvnený americkou antropologickou školou, Christopher Dawson.⁶

⁵ Ako príklad odkazujeme na 3 zväzky, ktoré boli venované dejinám kresťanstva v stredoveku: Histoire du Christianisme IV. : Évêques, moines et empereurs (610-1054). Paris : Desclée, 1993; Histoire du Christianisme V. : Apogée de la papauté et expansion de la chrétienté (1054-1274). Paris : Desclée, 1993; Histoire du Christianisme VI. : Un temps d'épreuves (1274-1449). Paris : Desclée, 1990. Celý edičný projekt bol realizovaný v rôznych jazykových mutáciách, napr. IV. a V. zväzok vyšli aj v poľskom preklade vo varšavskom vydavateľstve Krupski i S-ka v rokoch 1999 a 2001.

⁶ DAWSON, CH.: Formowanie się chrześcijaństwa. Przeł. J. Marzęcki. Warszawa : PAX, 1987, s. 19-20.

Pochopiteľne nie je jednoduché porovnávať výsledky, ku ktorým došla „západná“ veda s výsledkami domácej historiografie, zvlášť pokiaľ ide o disciplínu, ktorá sa mohla u nás naplno rozvíjať až po roku 1989. Avšak po viac ako jednom decéniu je celkom opodstatnené položiť si otázku, nakoľko sa pôvodné očakávania naplnili. Jedným z kritérií by mohlo byť kritérium kvantitatívne: počet vydávaných špecializovaných časopisov, počet vydaných zborníkov, pramenných edícií, syntéz, encyklopédií a monografií, počet zorganizovaných vedeckých konferencií. Kvantitatívne vyjadrený výsledok však nemusí byť vždy významným ukazovateľom. Možno dôležitejším je kritérium kvalitatívne: nakoľko bol výskum realizovaný v kontexte aktuálnych výsledkov zahraničnej vedy, nakoľko sú výsledné práce interdisciplinárne, nakoľko si ich autori osvojili ekumenický prístup? Tretím kritériom môže byť kritérium inštitucionálnej vybavenosti. Po roku 1989 sa veľké nádeje vkladali do teologických inštitútov i do profesionálnej historickej vedy. Dokonca sa na istý čas stalo módnym robiť cirkevné dejiny. Nevieme, či očakávania naplnili aj odborné knižnice, kde zahraničná literatúra z oblasti dejín kresťanstva je stále zastúpená skôr náhodne a nereprezentatívne.

Samozrejme, že nie je možné okamžite a rýchlo nahradiť absenciu vedeckého výskumu, vypracovanej precíznej terminológie a znalosti svetovej literatúry, či zahraničných kontaktov. Domnievame sa, že pre ďalší rozvoj cirkevnej historiografie na Slovensku je veľmi dôležité podrobne zanalyzovať doterajší vývoj, tradície i súčasný stav cirkevno-historického výskumu na Slovensku, a to (vždy) v konfrontácii s vývojom v zahraničí, aj keby to malo vyznieť v náš neprospech. Ďalšie progresívne východisko pre rozvoj cirkevnej historiografie u nás vidíme, predovšetkým na základe výsledkov v zahraničí, aj v multidisciplinárnej spolupráci rôznych špecializácií, či rôznych vedeckých pracovísk pri riešení určitej problematiky.

Preto by sme boli veľmi radi, keby sa naše podujatia k dejinám kresťanstva, ktoré plánujeme organizovať, stali vedeckým fórom multidisciplinárneho a ekumenického dialógu k rôznorodým témam cirkevno-historického a sociálno-náboženského výskumu. Boli by sme radi, keby sa stali aj priestorom tak potrebného profesionálneho dialógu medzi svetskými a cirkevnými historikmi. Práve cirkevní historici môžu neoceniteľne doplniť kritické a metodické zručnosti svetských historikov o hlbšie chápanie podstaty existencie a fungovania cirkvi.⁷

Dokladom tohto zámeru je aj predložený zborník a samotný výber témy, ktorý ovplyvnilo niekoľko faktorov. Po prvé to bola inšpirácia výskumom v zahraničí a po druhé aktuálny stav

⁷ Skúsenosti z viacerých krajín naznačujú, že medzi týmito skupinami prevládajú predsudky a animozity, ktoré tak zbytočne zaťažujú napredovanie vo výskume. DERWICH, M.: Głos w dyskusji. In: Pytania o średniowiecze. Ed. W. Falkowski. Warszawa : Neriton, 2001, s. 266.

a možnosti výskumu u nás. Totiž pod vplyvom mileniárneho mystéria sa i v krajinách našich blízkych susedov konalo v posledných rokoch viacero odborných konferencií venovaných civilizačným zmenám, ktoré prebiehali (resp. započali) v priestore stredovýchodnej Európy v období okolo roku 1000. Do popredia záujmu vystúpil ako jeden z nosných problémov prechod od pohanstva ku kresťanstvu, prechod, ktorý znamenal dlhú cestu vo vývoji mentality európskej populácie. Keďže ide o tému, ktorej boli v minulosti v zahraničí venované podnetné vedecké podujatia a ktorej sme na slovenskej pôde nevenovali dostatočnú pozornosť, rozhodli sme sa našu konferenciu venovať interakciám pohanstva a kresťanstva, resp. obrazov „pohanského“ a „kresťanského“ v rôznych historických obdobiach.

Výskumu tohto problému sa parciálne venujú viaceré spoločenskovedné disciplíny, preto aj náš zborník má multidisciplinárny charakter a medzi jeho autormi sú bádatelia z histórie, klasickej filológie, archeológie, kunsthistórie, lingvistiky, religionistiky, etnológie a teológie. Bohatosť predložených tém poukazuje na šírku tejto závažnej problematiky. Ani zďaleka nie je vyčerpaná.